

4. АКТУАЛЬНІ ДИСКУСІЇ

DOI:10.35774/app2023.03.084
УДК 347.44(477)

Катерина Бус,

аспірантка кафедри цивільного права і
процесу Західноукраїнського національного
університету

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-3269-7451>

ПОНЯТТЯ КОНВАЛІДАЦІЇ НЕДІЙСНИХ ПРАВОЧИНІВ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті досліджено поняття «конвалідації» недійсних правочинів як механізму та процедури «зцілення» недійсного правочину, що є важливим елементом для функціонування договірних правовідносин.

Актуальність наукового дослідження зумовлюється недосконалістю правового поля в питанні конвалідації недійсних правочинів, необхідністю пошуку механізмів захисту договірних правовідносин та, в умовах рекодифікації цивільного законодавства – необхідністю внесення доповнень до чинних нормативно-правових актів.

Метою наукової статті є аналіз наукових праць, законодавства та судової практики для дослідження поняття «конвалідації» недійсного правочину.

В результаті проведеного дослідження автор дійшов висновку, що конвалідування недійсного правочину полягає в усуненні дефектів його суб'єктного складу, форми, змісту, волі задля «зцілення» правочину з настанням реальних, правомірних наслідків для учасників та інших заінтересованих осіб. Питання конвалідації недійсних правочинів шляхом визнання їх дійсними заслуговує окремої уваги в оновленому Цивільному Кодексі України шляхом виокремлення останньої у самостійні норми: як правової процедури та як способу захисту цивільних прав та інтересів учасників правовідносин.

Ключові слова: конвалідація недійсного правочину, недійсний правочин, нікчемний правочин, оспорюваний правочин, спосіб захисту.

Bus K.

The concept of convalidation of invalid deeds in the civil law of Ukraine

The article examines the concept of «convalidation» of invalid deeds as a mechanism of «healing» of invalid deeds, which is an important element for the functioning of contractual legal relations. It is noted that the «convalidation» of an invalid deed is the «healing», «revival» of the deed, which was later recognized as invalid, with the amount of rights and/or obligations that existed at the time of its execution. Also, the author points out that the procedure for convalidation of a valid deed, which due to certain circumstances or the presence of certain deficiencies, was declared invalid (disputed, null) can be called a deed validation. The division of invalid deeds into invalid ones leads to a distinction between the convalidation of absolutely invalid deeds and the convalidation of relatively invalid deeds. Both the application of «absolute convalidation» of invalid deeds and the application of «relative convalidation» of invalid deeds require taking into account the following signs: the presence of defects in the composition of the subject,

© Катерина Бус, 2023

the form of the transaction, the content of the transaction, will. At the same time, the author proposes the application of the procedure of convalidation of an invalid deed as part of the quatter approach, if there are appropriate grounds and prerequisites under which it is possible to use this particular instrument. In conclusion, the author considers that the convalidation of invalid deeds as a procedure and as a mechanism should be interpreted as giving legal force to an invalid deed from the moment of its execution, taking into account the requirements set forth in Article 203 of the Civil Code of Ukraine.

The relevance of scientific research is determined by the imperfection of the legal field in the issue of convalidation of invalid deeds, the need to find mechanisms for the protection of contractual legal relations and, in the context of the recodification of civil legislation, the need to make additions to the current regulatory legal acts.

The purpose of the scientific article is the analysis of scientific works, legislation and judicial practice to study the concept of «convalidation» of an invalid deed.

As a result of the conducted research, the author came to the conclusion that the convalidation of an invalid deed consists in the elimination of defects in its subject composition, form, content, expression of will, in order to restore and heal the deed with the onset of real, legitimate consequences for the participants and other interested parties. The issue of convalidation of invalid deeds by recognizing them as valid deserves special attention in the updated Civil Code of Ukraine by separating the latter into independent norms: as a legal procedure, mechanism and as a way of protecting civil rights and interests of participants in legal relations.

Keywords: *invalidation of an invalid deed, invalid deed, null deed, disputed deed, method of protection.*

Постановка проблеми. В умовах оновлення цивільного законодавства України актуального значення набуває дослідження цивілістичних понять, які не отримали свого закріплення в нормах Цивільного кодексу України. Одним із таких понять є «конвалідація» недійсних правочинів, механізм та наслідки її застосування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зазначити, що попри те, що конвалідація як процес надання недійсному правочину юридичної сили з моменту його укладення не отримала легального закріплення в кодифікованому акті цивільного законодавства, в доктрині приватного права окреслена тематика неодноразово підіймалась в наукових доробках Д. В. Бобрової, О. В. Дзери, А. С. Довгерта, А. В. Коструби, В. І. Крата, В. О. Кучера, А.В. Нижного, О. С. Погребняк, О. В. Синегубова, І. В. Спасибо-Фатєєвої та інших науковців. Проте поза увагою науковців залишився комплексний теоретичний аналіз наукових підходів та судової практики з метою формулювання поняття конвалідації недійсних правочинів.

Метою даної статті є ґрунтовний аналіз наукових праць, чинного законодавства України та судової практики для визначення поняття конвалідації недійсних правочинів в цивільному праві України, виявлення дискусійних питань та формулювання пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Механізм конвалідації недійсних правочинів сягає своїм корінням часів римського приватного права. Так, римське право визнавало правочин, здійснений під примусом, дійсним, пояснюючи це тим, що «хоча і під тиском, але ж волю висловив». Дослівно це формулювання звучало як «Coactus tamen volui» [10, с. 378].

В сьогоденнішніх умовах про конвалідацію недійсних правочинів можна говорити, спираючись на положення ст. 203 Цивільного кодексу України про умови дійсності правочину. Так, правочин є дійсним за умови дотримання наступних умов: зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам; особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності; волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі; правочин має вчинятися у формі, встановленій законом; правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним; правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей [2]. При недотриманні зазначених умов правочин вважатиметься недійсним та нівелюватиме зміст правовідносин для його сторін.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у Постанові від 05.09.2019 року у справі №638/2304/17 висловив позицію: «Аналіз статті 13, 15, 16, 203, 215 ЦК України дозволяє зробити висновок, що недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або прискіпати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим» [5].

Причинами недійсності правочину, як правило, є наявність недоліків суб'єктного складу, форми, змісту, волі. Проте, якщо наміри учасників правочину, укладеного з дефектами, спрямовані на настання реальних, правомірних наслідків, постає проблема в пошуку механізмів «зцілення» недійсного правочину

та виправленні таких дефектів. Таким механізмом у цивільному законодавстві є конвалідація недійсних правочинів.

Оскільки законодавчого визначення поняття «конвалідації» недійсного правочину станом на сьогодні немає, в доктрині приватного права можна знайти різноманітні спроби формулювання поняття «конвалідації» недійсного правочину.

Наприклад, О. С. Погребняк розкриває поняття «конвалідації правочинів» як надання нікчемному правочину юридичної сили з моменту його укладення. Науковець дійшла висновку, що такий юридичний факт має місце за відсутності інших недоліків правочину, не буде мати негативних наслідків для прав та охоронюваних законом інтересів інших осіб. Ще однією обов'язковою умовою є те, що особа, яка має намір скористатися інструментом «конвалідації» матиме правомірні наміри та діятиме у спосіб та в межах своїх цивільних прав [11, с. 140-143].

В свою чергу, А. В. Нижний зазначає, що «конвалідацією нікчемного правочину, укладеного з порушенням обов'язкової форми, є надання судом такому нікчемному правочину юридичної сили з моменту його вчинення, за умови дотримання вимог, встановлених частиною другою ст.218 Цивільного кодексу України та за відсутності інших підстав для його нікчемності» [9, с. 78].

Аналізуючи наведені вище положення, можна прийти до висновку, що в доктрині приватного права та судовій практиці поняття «конвалідації» недійсного правочину розуміється як «зцілення», «відродження» правочину, який був визнаний недійсним, з тим обсягом прав та/або обов'язків, що існували на момент його вчинення; конвалідацією правочину можна назвати безпосередньо процедуру визнання дійсним правочину, який в силу тих чи інших обставин чи наявності певних недоліків був визнаний недійсним (оспорюваним, нікчемним).

Іншими словами, «конвалідація» постає як механізм «узаконеного зцілення» недійсного правочину та конструктивного відновлення прав та інтересів певних учасників цивільних правовідносин, яку необхідно відмежовувати від інших способів захисту договірних зобов'язань.

Таке праворозуміння інтерпретує «конвалідацію» недійсних правочинів у двох розуміннях: як процедуру або механізм «узаконеного зцілення» недійсного правочину та як спосіб захисту прав та охоронюваних інтересів учасників договірних правовідносин.

Звертаючись до змісту Постанови Пленуму Верховного Суду України №9 від 06. 11. 2009 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», судам відповідно до статті 215 ЦК необхідно розмежовувати види недійсності правочинів: нікчемні правочини - якщо їх недійсність встановлена законом, та оспорювані якщо їх недійсність прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує їх дійсність на підставах, встановлених законом [3].

Щодо цього В. І. Крат вважає, що «відсутність необхідності звертатися до суду з позовом про визнання нікчемного правочину недійсним повністю логічна». Такі доводи автора обґрунтовані відсутністю предмета оспорення чи доведення з огляду на очевидність недотримання норм закону [7].

Таке категорійне розмежування недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані здійснено з урахуванням положень ст.215 Цивільного кодексу України, яка навіть щодо нікчемного правочину встановлює випадки, коли такий може бути визнаний судом дійсним, тобто конвалідованим.

Крім цього В.Г. Ротань, А.Г. Ярема, В.В. Кривенко, В.Я. Карабань, коментуючи ст.215 Цивільного кодексу України, зазначають про те, що слід розрізняти власне недійсні правочини, а також правочини, які не були укладені. Зокрема, мова йде про те, що «поняття недійсного правочину не охоплює собою договори, які не були укладені», кореспондуючи до пункту 17 роз'яснення президії Вищого арбітражного суду «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними» [13, с. 530].

Позаяк, якщо виходити зі змісту частини першої ст. 638 Цивільного кодексу України, договір вважається укладеним, серед іншого, якщо сторони досягли згоди щодо істотних умов договору [2].

У такому розрізі недійсний правочин та неукладений правочин є категорійно різними поняття, що перш за все пов'язується з юридичними фактами виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин.

Для прикладу, відповідно до пункту 14 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» № 5 від 30.03.2012 року, «суди повинні розмежовувати кредитний договір, який є недійсним у силу закону (нікчемний), або може бути визнаний таким у судовому порядку (оспорюваний) з підстав, встановлених частиною першою статті 215 Цивільного кодексу, та кредитний договір, який є неукладеним (не відбувся), що не може бути визнаний недійсним, зокрема,

у випадку, коли сторони в належній формі не досягли згоди щодо хоча б з однієї його істотної умови або зміст яких неможливо встановити, виходячи з норм чинного законодавства (статті 536, 638, 1056-1 Цивільного кодексу)» [4].

У першому випадку такий правочин не буде мати юридичної сили, натомість недійсний правочин наділений юридичною силою до моменту встановлення факту такої недійсності.

Слідуючи змісту презумпції правомірності правочину, викладеної у статті 204 Цивільного кодексу України, дійсність якого презюмується до статті 203 Цивільного кодексу України, правочин завжди є правомірним, якщо тільки його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним [2].

Окремого значення ст.203 Цивільного кодексу України надає вчиненню правочинів батьками (усиновлювачами), що не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей [2], та окреслює розуміння відповідності моменту схвалення при укладенні правочину.

Наведене вище праворозуміння діє підстави для висновку про те, що нікчемний правочин зумовлює абсолютну недійсність, правова природа якого зумовлена недотриманням вимог закону, а також відносною недійсність – дійсність правочину заперечується його учасником або іншою заінтересованою особою, на підставах, встановлених законом.

То ж, звертаючись до питання видової диференціації, ключовим критерієм розмежування є поділ на «конвалідацію» абсолютно недійсних правочинів та «конвалідацію» відносно недійсних правочинів.

Доцільно врахувати також те, що правова природа застосування конвалідації недійсних правочинів шляхом визнання правочину дійсним пов'язана, власне, з такою правовою категорією, як недійсність, яку безліч науковців-цивілістів трактують крізь призму наявності дефектів суб'єктного складу, дефектів форми правочину, дефектів змісту правочину, дефектів волі при укладенні правочину.

Таке розмежування співпадає з думкою Є.О. Харитонова, Н.О. Саніахметової, які виділяють підстави недійсності правочинів, називаючи їх дефектами, зважаючи на суб'єктний склад, волевиявлення учасників, форму, зміст та порядок укладення правочину [12, с. 213].

Як слушно зазначив Центральний апеляційний господарський суд у Постанові від 20.06.2022 у справі №904/5077/21: «недійсність правочину зумовлюється наявністю дефектів його елементів: дефекти (незаконність) змісту правочину; дефекти (недотримання) форми; дефекти суб'єктного складу; дефекти волі» [6].

При цьому, як при «конвалідації» абсолютно недійсного правочину, так і при «конвалідації» відносно недійсного правочину має місце усунення зазначених вище дефектів.

Прикладом «конвалідації» недійсного правочину є зміст частини другої статті 220 ЦК України, згідно якої, якщо сторони домовилися щодо усіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна із сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним. У цьому разі наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається [2].

Водночас, застосування механізму «конвалідації» недійсного правочину може здійснюватися як судом, так і самими учасниками правочину чи заінтересованими особами.

Модель конвалідації недійсного правочину суб'єктивно учасниками описує у своїх працях А.В. Коструба, який вказує, що «сторони можуть суб'єктивно конвалідувати правочин, якщо дійдуть висновку, що він влаштовує їх в тій формі, в якій вони уклали його на початку» [8, с. 147]. Науковець вважає, що «самі сторони або сторона правовідносин, в залежності від того односторонній чи двосторонній правочин було укладено, здатні конвалідувати його. Тобто вчинити дії, які доводять усім іншим учасникам обороту й державі як регулятору цивільних відносин те, що в даному випадку вони (сторони) бажали настання саме цих наслідків і саме в такій формі, навіть не заважаючи на його вади» [8, с. 147].

«Судова конвалідація» недійсних правочинів здійснюється у спосіб, передбачений ст. 16 ЦК України [2], що, у свою чергу, ґрунтується на нормах ст. ст. 55, 124 Конституції України [1].

Якщо говорити про можливість застосування вказаної процедури конвалідації, то необхідним є існування певних передумов, а саме: 1) факт укладення договору учасниками цивільних правовідносин; 2) факт визнання недійсним правочину (чи то за законом у випадку визнання правочину нікчемним, чи то, якщо один з учасників або інша заінтересована особа заперечує дійсність правочину з підстав, передбачених законом – у випадку оспорюваного правочину); 3) волевиявлення заінтересованої особи надати юридичної сили (визнати правочин дійсним) з моменту його укладення (таке волевиявлення повинно здійсню-

ватися у спосіб, що не порушуватиме прав та охоронюваних законом інтересів інших учасників цивільних правовідносин, а також в межах, які визначені ст. 13 Цивільного кодексу України).

При цьому, у розглядуваному питанні «вольовий аспект» слід розглядати у двох вимірах: намірі «конвалідувати» недійсний правочин, а також намірі усунути дефекти та виконати умови правочину.

Наведене дає підстави для висновку про те, що як при «суб'єктивній конвалідації», так і при «конвалідації» недійсного правочину судом, істотними для з'ясування будуть наступні обставини: чи існували на час вчинення правочину підстави для визнання такого правочину недійсним, чи порушені цивільні права учасників (заінтересованих осіб) та в якому обсязі, виконання учасниками умов правочину і вчинення дій, спрямованих на «зцілення» вад правочину.

У сукупності передумов для застосування процедури конвалідації недійсних правочинів, умов її реалізації та законодавчо визначених можливостей захисту цивільних прав та інтересів, постає можливість сутнісно трактувати зміст конвалідації недійсного правочину за принципом кватерного підходу, що включає: суб'єкт конвалідації, об'єкт конвалідації, юридичний факт визнання правочину недійсним та дії учасників правовідносин, спрямовані на «зцілення» та виконання правочину.

У такому розумінні суб'єктами конвалідації є учасники правочину, який визнаний недійсним, або інші учасники цивільного обороту, на чий права та/або обов'язки міг вплинути правочин, або ж суд; об'єктом конвалідації є правочин, який в силу тих чи інших обставин визнаний недійсним; юридичний факт визнання правочину недійсним з вказівкою на закон, доводи учасників правочину чи заінтересованих осіб, або ж за рішенням суду; сукупності дій суб'єктів конвалідації, які включають в себе вольовий та практичний момент, що знаходить своє відображення в ініціюванні процедури, виконанні та виправленні дефектів недійсного правочину.

Іншими словами, кватерність (від лат. «Quattuor» – «чотири») у підході до застосування механізму конвалідації недійсних правочинів пояснюється доведенням наявності зазначених вище обставин та можливості усунення дефектів правочину для його існування.

При цьому, виокремлюється існування дихотомічної пари «причина-наслідок», де, як причина, розуміється визнання певного правочину недійсним, та, як наслідок, вчинення дій учасниками або заінтересованими особами щодо виконання умов правочину та усунення вад правочину.

Щодо наслідків конвалідації недійсних правочинів, то останні мають на меті відновлення, зцілення недійсного правочину з настанням реальних правомірних результатів для учасників цивільних правовідносин шляхом усунення відповідних дефектів.

На підставі наведеного вище дослідження пропонуємо закріпити поняття конвалідації недійсних правочинів у ст. 215 Цивільного кодексу України, а саме, доповнити дану статтю частиною четвертою наступного змісту: «Конвалідацією недійсного правочину є надання юридичної сили недійсному правочину з моменту його вчинення з врахуванням вимог, закріплених у ст. 203 Цивільного кодексу України».

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що конвалідація у цивільному праві України є механізмом «узаконеного зцілення» недійсного правочину та конструктивного відновлення прав та інтересів відповідних учасників цивільних правовідносин, та є принципово відмінною від інших способів захисту договірних зобов'язань. Так як сьогодні відсутнє регулювання процесу «конвалідації» недійсного правочину на законодавчому рівні, дане питання заслуговує окремої уваги в оновленому Цивільному кодексі України шляхом виокремлення останньої у самостійні норми – як правової процедури та як способу захисту цивільних прав та інтересів учасників цивільних правовідносин, шляхом визнання відповідного правочину дійсним. Внесення відповідних доповнень у цивільне законодавство доцільно здійснити у такий спосіб, щоб можливим було не тільки інтерпретувати «конвалідацію» недійсних правочинів як самостійну процедуру «зцілення», але й визначити алгоритм застосування, диференціювати за критеріями та проаналізувати наслідки вчинення. Реалізація таких правових заходів дозволить підвищити ефективність застосування процедури «конвалідації» недійсних правочинів у векторі захисту цивільних прав та інтересів учасників договірних правовідносин та заінтересованих осіб, а також надасть змогу усунути колізійні питання між нормами чинного законодавства та судовою практикою.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний закон України від 28 червня 1996 р. зі змінами: станом на 01.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text/> (дата звернення: 01.09.2023).

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. зі змінами: станом на 05.09.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.09.2023).
3. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06. 11. 2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text> (дата звернення: 01.09.2023).
4. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ № 5 від 30.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12#Text> (дата звернення: 01.09.2023).
5. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду 05.09.2019 року у справі №638/2304/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84152558> (дата звернення: 04.09.2023).
6. Постанова Центрального апеляційного господарського суду у складі колегії суддів від 20.06.2022 у справі №904/5077/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104986349> (дата звернення: 01.09.2023).
7. Василь Крат. Правові наслідки недійсності заповіту: окремі ремарки в контексті судової практики. *Судово-юридична газета*. 02.04.2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1108858/> (дата звернення: 03.09.2023).
8. Коструба А.В. Наслідки правоприпиняючих юридичних фактів у формі недійсних правочинів та визнання їх законом. Актуальні проблеми приватного права. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 92-й річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента АН УРСР В. П. Маслова*. 28.02.2014. Харків, 2014. С. 144-147. URL: <https://hal.science/hal-02528903/document> (дата звернення: 01.09.2023).
9. Нижний А.В. Конвалідація нікчемних цивільно-правових договорів, укладених з порушенням обов'язкової форми. Вісник Запорізького національного університету. 2010. №4. С. 75-79. URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/075-79.pdf> (дата звернення: 05.09.2023).
10. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. 2-ге видання. Київ. Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
11. Погребняк О. С. До питання про конвалідацію нікчемних правочинів. *Наує право*. 2015. № 3. С. 140 – 144. URL: <http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2015-3/NP-2015-3.pdf> (дата звернення: 01.09.2023).
12. Харитонов Є. О., Саниахметова Н. О. Цивільне право України. Підручник. Київ. Істина, 2003. 776 с.
13. Ярема А. Г., Карабань В. Я., Кривенко В. В., Ротань В. Г. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. В 4 т. Київ. «А.С.К.». Севастополь. Інститут юридичних досліджень, 2004. 928 с.

References

1. *Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] (1996)*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
2. *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine] (2003)*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian]
3. *Pro sudovu praktyku rozghliadu tsyvilnykh sprav pro vyznannia pravochyniv nediisnymi. Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy №9 vid 06.11.2009. [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine «About the judicial practice of consideration of civil cases on recognition of transactions as invalid» No. 9 dated November 6, 2009]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09#Text> [in Ukrainian]
4. *Pro praktyku zastosuvannia sudamy zakonodavstva pry vyrishenni sporiv, shcho vynykaiut iz kredytnykh pravovidnosyn. Postanova Plenumu Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh ta kryminalnykh sprav № 5 vid 30.03.2012. [Resolution of the Plenum of the Higher Specialized Court of Ukraine on consideration of civil and criminal cases «About the practice of applying legislation by courts in resolving disputes arising from credit relations» dated March 30, 2012]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12#Text> [in Ukrainian]
5. *Postanova Verkhovnoho Sudu u skladі Obiednanoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu 05.09.2019 roku u spravi №638/2304/17 [Resolution of the Supreme Court as part of the Combined Chamber of the Cassation Civil Court in case No. 638/2304/17 dated September 5, 2019]*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84152558> [in Ukrainian]

6. *Postanova Tsentralnoho apeliatsiinoho hospodarskoho sudu u skladi kolehii suddiv vid 20.06.2022 u spravi №904/5077/21 [Resolution of the Central Commercial Court of Appeal as part of the panel of judges in case No. 904/5077/21 dated from June 20, 2022]*. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104986349> [in Ukrainian]
7. Krat, Vasyly. Pravovi naslidky nediisnosti zapovitu: okremi remarky v konteksti sudovoi praktyky [Legal consequences of the invalidity of the will: separate remarks in the context of judicial practice]. *Sudovoyurydychna hazeta - Judicial legal newspaper*. April 2 2021. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1108858/> [in Ukrainian]
8. Kostruba, A. V. (2014). Naslidky pravoprypyniaiuchykh yurydychnykh faktiv u formi nediisnykh pravochyniv ta vyznannia yikh zakonom [Consequences of terminating legal facts in the form of invalid transactions and their recognition by law]. *Aktualni problemy pryvatnoho prava. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 92-y richnytsi z dnia narodzhennia doktora yurydychnykh nauk, profesora, chlena-korespondenta AN URSSR V. P. Maslova – Actual problems of private law. Materials of the international scientific and practical conference dedicated to the 92nd Anniversary of the birth of Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR V.P. Maslov*. Kharkiv, 144-147. Retrieved from <https://hal.science/hal-02528903/document> [in Ukrainian]
9. Nyzhnyi, A. V. (2010). Konvalidatsiia nikchemnykh tsyvilno-pravovykh dohovoriv, ukladenykh z porushenniam oboviazkovoї formy [Validation of null and void civil law contracts concluded in violation of the mandatory form]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 75-79. Retrieved from <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/jur-2010-4/075-79.pdf> [in Ukrainian].
10. Pidopryhora, O. A., Kharytonov, Ye. O. (2009). *Rymske pravo [Roman Law]*. 2-he vydannia. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian]
11. Pohrebniak, O. S. (2015). Do pytannia pro konvalidatsiiu nikchemnykh pravochyniv [Regarding the issue of convalidation of invalid deeds]. *Nashe pravo – Our Law*, 3, 140-144. Retrieved from <http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/NP-2015-3/NP-2015-3.pdf> [in Ukrainian]
12. Kharytonov, Ye. O., Saniakhmetova, N. O. (2003). *Tsyvilne pravo Ukrainy. Pidruchnyk [Civil law of Ukraine. Textbook]*. Kyiv: Istyna [in Ukrainian]
13. Yarema, A. H., Karaban, V. Ya., Kryvenko, V. V., Rotan, V. H. (2004). *Naukovo-praktychnyi komentar do tsyvilnoho zakonodavstva Ukrainy [Scientific and practical commentary on the civil legislation of Ukraine]*, 4. Kyiv: «A.S.K.». Sevastopol: Instytut yurydychnykh doslidzhen [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023